

Te Kopara.

Registered at the G.P.O. as a Newspaper.

1921. PEPUPERE.

		Ra 8 ka ● Oh. 7m. 4	Ra 22 ka O gh. 2m. 8
1 Th	Purennga o Meri.	<i>Mataaratanga, Nohopuku.</i>	
2 ^W		W	
3 Th			
4 ^F			
5 ^S		<i>Nohopuku.</i>	
6 ^S	Ratapu 1 mua o Reneti.	V	
7 ^M			
8 Th			
9 ^W	Ra tuatahi o Reneti.* <i>Waiaia: Ala. 0, 32, 38.</i> <i>Ahahi, 102, 130, 143. Kia Koverotia te Inoi mo</i> <i>tenei ra i muri tonu iho i te inoi mo te ra, i nga</i> <i>ra katoa o Reneti.</i> <i>*He ra nohopuku nga ra e 40 o Reneti</i>	V	
10 Th			
11 ^F			
12 ^S			
13 ^S	Ratapu 1 o Reneti. <i>Me kororo te Inoi mo nga</i> <i>Wiki Emipa e nga ra katoa o tenei wiki.</i>	V	
14 ^M			
15 Th	Ra Emipa.		
16 ^W			
17 Th	Ra Emipa.		
18 ^F	Ra Emipa.		
19 ^S	Ra Emipa.		
20 ^S	Ratapu 2 o Reneti.	V	
21 ^M			
22 Th			
23 ^W			
24 Th	Matalaha, Apotero <i>Whakapono a Atamatu.</i> <i>Mataaratanga.</i>	R	
25 ^F			
26 ^S			
27 ^S	Ratapu 3 o Reneti	V	
28 ^M			

1921 PEPUPERE.

		UPOKO MO TE ATA.	UPOKO MO TE AHIAHI.
1 Th			
2 ^W	Eko. 13 ki 17	Mar. 18-21-193	Hkal. 2 ki 10 Mahi 20 ki 17
3 Th			
4 ^F			
5 ^S			
6 ^S	Ken. 9 ki 20	Mar. 21 ki 23	Ken. 12 Mahi 21-37 ki 22-23
7 ^M			
8 Th			
9 ^W	Iha. 38 ki 13	Mak. 2-13-23	Hona 3 Hip. 12-3-18
10 Th			
11 ^F			
12 ^S			
13 ^S	Ken. 19 12-30	Mat. 24 29	Ken. 22 ki 20 Mahi 27 18
14 ^M			
15 Th			
16 ^W			
17 Th			
18 ^F			
19 ^S			
20 ^S	Ken. 27 ki 41	Mat. 27-27-57	Ken. 28 Rom. 4
21 ^M			
22 Th			
23 ^W			
24 Th	Ham. 227-30	Mak. 1 21	Iha. 22 15 Rom. 8 ki 18
25 ^F			
26 ^S			
27 ^S	Ken. 37	Mak. 3 13	Ken. 39 Rom. 9 19
28 ^M			

Te Kopara.

NAMA 83.

GISBORNE.

HANUERE 31, 1921

"Iti te Kopara, kai takirihiri ana i runga i te Kahikatea."

Nga Korero o te Paremete.

Na R. T. K.

HE tikanga no mua te ta i nga korero o te Paremete e pa ana ki te Iwi Maori, inaianei kua mutu he möti no te pukapuka. E taia ana nga whai-korero katoa a nga mema o te Paremete ki te pukapuka e kiia nei ko te *Hansard*, na konei hoki au i kite ai i nga korero a nga mema Maori. I te mea ko Ngata raua ko Pomare o taua mema he mama te reo Ingirihī na raua nga korero nui ehara ano ia i te nui rawa. Ehara o taua mema i te tangata puku-korero pera me etahi o nga mema pakeha. Ko etahi o nga mema pakeha nui atu te hoha, te porearea; kahore he take e hapa ratou te whai kupu, nui atu to ratou hari ki te whakarongo tonu ki te warowaro o o ratou waha. Engari he mea pai me he mea e rahi ana te reo o Apirana Ngata i te Paremete, he reo reka hoki tona ki te taringa pakeha a ko ia tonu tetahi o nga tangata matau atu o Niu Tirenī, Maori ranei pakeha ranei. E amuamu ana etahi o nga mema pakeha he kore no Apirana e whai kupu mo etahi take nunui e pa ana ki te Tominiona.

E rua nga tino whai-korero a Apirana o tenei tau—ko tana whai-korero mo Hamoa me tana whai-korero mo te purei hoiho, a, i panuitia enei korero e nga nupepa pakeha. E kore e taea e au te tuhi te tino roanga o aua korero heoi ano me tangotango i nga tino kupu.

I mua atu i te whawhai no te Tiamana tetahi o nga mou-tere o Hamoa no te mutunga nei ka tukua e te Kotahitanga o nga Iwi ki raro o te mana o Niu Tirenī ara ma Niu Tirenī e whakahaere kia puta ai he painga ki nga maori o Hamoa. Ko te tino mahi o taua motu he whakatupu kokonata, ko te hua o te kokonata ara ko te *copra* e meatia ana hei hinu; 18,000 eka he kaari kokonata na nga Tiamana, no te wa o te whawhai ka mahue te ngaki i taua 18,000 eka katahi ka tupu ururua, ka kainga e te ngarara *rhinoceros beetle*. Na, hei ngaki i te 18,000 eka, hei patu i te ngarara, ka puta te whakaaro o te Kawanatanga kia haria mai he Hainamana i Haina i runga i te tikanga kirimina—*indentured labour*. He tikanga tenei e kinongia ana a e kore ana e whakaaetia e Ingarangi, otira i te hemanawa o te Kawanatanga o Niu Tirenī ka kiia kia mauria

mai e 3000 Hainamana ki Hamoa, kia toru nga tau ka whakahoki ai ki Haina. I tino apitihanatia tenei take e etahi o nga mema, a ko Apirana Ngata to ratou hoa. Ko nga take o ta ratou whakahe: Tuatahi, he whakapononga i nga Hainamana; Tuarua, i te mea kahore he wahine a nga Hainamana apopo ka moea pukutia nga wahine Hamoa a ko te mutunga ka tupu poriro te iwi Hamoa, ka awhekaihe Hainamana, ka kino noa iho ka ngaro tera iwi. Ko te taha tautoko i te Kawanatanga i mea ki te kore he Hainamana ka kore he kokonata, ka kore he oranga mo Hamoa.

Ko te whai-korero a Apirana Ngata mo tenei take he ahua whakatete ki nga tikanga a te pakeha, a tera e pohehetia he tangata pirangi ia ki te mangere. Engari ko nga tangata e mohio ana ki a Apirana e kore e pohehe no te mea he tangata tino puku-mahi ia. Ko nga kupu tuatahi a Apirana, kahore ia e pai kia whakakiia a Hamoa ki te Hainamana, ahakoa kainga nga kokonata e te ngarara kahore kau he tikanga no te mea ko te mahi i whakaritca e te Kotahitanga o nga Iwi ma Niu Tirenī ko te tiaki i nga Hamoa ehara i te mea ko te tiaki i nga kokonata. Ko tetahi kupu ano a nga kai-tautoko he pai te whakaki i Hamoa ki te Hainamana kia kore ai he huarahi mai mo te Tiamana. I ui Apirana, "Ma te Hainamana ranei e tute atu te Tiamana? Ehara ia nei i te mea ma te mana o Ingarangi e taupoki ana i Hamoa?" Mo te ahua o te noho tahi o te Maori raua ko te pakeha, i mea Apirana, "Kei te tatari tonu au ki te tangata hei ki mai ki a au, e, kahore he mate e pa ki te Maori i tona tutakitanga ki te pakeha. Pai ke atu me i kore ana etahi iwi Maori i kite i te pakeha. Kua kite au i tenei, ko te wahi e tu ai te waewae o te pakeha ko te wa ano tena e pa ai te mamac me te raruraru."

Ko tetahi take raruraru o Hamoa he kore no nga Maori e mahi ki nga pakeha, he iwi whakahi hoki te Hamoa. Na konei ratou ka kiia e te pakeha he iwi mangere. E toru koata o nga kokonata o Hamoa na te Maori, a he tika ano ehara te Hamoa i te iwi hihiko rawa ki te mahi i te wera o te ratou whenua, i te hua noa mai hoki o te kai, i te iti noa o te kakahu mo te tangata. Mo tenei ahuatanga i puta ai etahi kupu a Apirana, i miharo ai te pakeha. I ki ia he tika noa atu kia mangere te Hamoa i te mea he iti noa iho nga mea e hiahia ana e ia. I ki Apirana, "Ko te tangata e mahi ana i te mea kahore he tikanga e mahi ai ia, ki toku whakaaro, he wairangi taua tangata. Kahore he tangata e mahi i runga kau i tona hiahia ki te mahi. He tangata ano e mahi ana i te mea kua taunga ia ki te mahi; he tangata ano e mahi ana i te mea he puku-mahi. Kei te mohio au ki etahi pakeha kahore kau e mahi ana no te mea i whanau rangatira mai ratou. He pakeha ano e mohio ana au heoi ano ta ratou mahi he takaro. Ko wai oti te tangata e mahi me he mea kahore kau he tikanga

e mahi ai ia. Waihoki, e kore te Hamoa e mate ki te kore ia e mahi. Ka nui te hua rakau, te ika, hei kai mana, ko tona kakahu he rapaki. Mo te aha ia kia patu noa i a ia ki te mahi? Na te Atua ia i waihanga mai kia pera. Ehara te Hamoa i te wairangi kia mahi ia i te mea kahore kau he tikanga e mahi ai ia. Ko ahau he tangata mahi. E tika ana kia mahi nga Maori o Niu Tirenī, he rere ke hoki to ratou na whenua, he whenua matao he whenua hahore. E kore ano te Ingirihī e mahi ki te kore tikanga e mahi ai ratou. Nui ana te moni i te pakeha heke ana tona pirangi ki te mahi. He rite tonu te tangata ahakoa kiri ma kiri mangu ranei. I nga wa o mua he iti noa iho nga mea i hiahia e te Maori na konei te Maori i kore ai e aro nui ki te mahi. Tena ko te pakeha he mahi tonu, a me te piki tonu o ona hiahia, a taihoa pea ka pau i a ia nga mea o tenei ao ka piki ki nga whetu rapu kai ai mana hei whakaki i tona puku. Kei te piki ranei te hari o te tangata i runga i tenei ahuatanga? E ki ana au, Kahore. He iwi koakoa, he iwi ngakau-tatu, te Hamoa inaianei. (Kei te Hia, Hia, etahi mema). Kati ra, me he mea kei te pai noa iho te Hamoa, he aha te pakeha i puta ke ai ki te whakaporearea i a ratou? Kei a koe anake ranei kei te pakeha te huarahi tika? Kua puta tonu te kupu a te Pirimia kahore ia i te pai kia noho te Hainamana ki Hamoa?"

Ko nga kupu whakamutunga a Apirana mo te kati i te waipiro i Hamoa. I mea ia ko te waipiro a te pakeha tetahi mea tino kino e patu nei i nga iwi maori o te ao.

Kaati i konei nga korero mo tenei wa, taihoa ra ko etahi korero atu o te Paremete. Hei te reo Ingirihī tonu ka tino reka nga korero a Apirana Ngata. Ina koa enei kupu, "Well, for Goodness sake, why do you not leave them alone and let them enjoy themselves in their own way? Is yours the only way in which a human being can enjoy himself? Is the white man's the only scheme of life?" (*Hansard* No. 10, 1920).

He Reta tuku mai.

Ki te Etita o Te Kopara.

E KORO E TE ETITA,

Tena ra koe, te Kai-whakahaere o te Manu nei o *Te Kopara*. He kupu iti taku ki a koe, mo runga i tau whakaatuatu i te takenga mai o tena ingoa o Hawaiiki i te Nama 81 o Oketopa te marama. E tautoko katoa ana au i au korero—he tika katoa; a me taku whakaae hoki ki nga kupu mo nga whakahaere kuare a te Momona e ki nei, ko Hawaii te tino Hawaiiki. E tika ana ano ko tetahi ia o nga Hawaiiki ko Hawaii otira e hara tera i te Hawaiiki tuturu o mua, o nehera. Me whakaae tatou ki nga kupu a to koutou tipuna a Te Matorohanga

te tino Ruanuku o te Whare-wananga. E ki ana ia i roto i nga pukapuka i waibo e ia ki a tatou, ko Irihia te whenua tawhito i tupu ai te iwi Maori, a rere atu i kona ko Tawhitiroa (Sumatra); rere atu i kona ko Tawhiti-nui (Borneo); rere atu i kona ko Ahu, koia a Oahu tetahi motu i Hawaii; rere mai i reira ki Tahiti, Rangiataca, a Rarotonga hoki. Ko tenei heke no nga tipuna o te Tairawhiti, haunga ia etahi heke i haere tika tonu i Hawa (Java) tae atu ki Whiti (Fiji) me Samoa, a rere atu ki Tahiti me era atu motu.

Ko tetahi korero a te Momona e ki ana, no Amerika nga tupuna Maori, he iwi kotahi ratou me nga Indians o Amerika—a ko aua Indians etahi o nga “tamariki ngaro o Iharaira.” He kore mohio no nga iwi o te ao i pera ai te kuaretanga o te korero. Te whakaaro ratou he Caucasian te iwi Maori (me matou hoki te pakeha) a, ko nga Indians o Amerika he iwi ke noa atu, ara he Mongoloid, ahua rite ki tetahi wahi o te Chinese. Ko nga Iharaira, ara Hurai he iwi ke noa atu ratou he Semite, e ki nei te whakatauki pakeha, “A little knowledge is a dangerous thing.” Koia te kupu whakarite mo te Momona. Na ka tubia taku ingoa i utaina ki runga ki ahau e oku hoa Maori o Rarotonga.

Na TE METE-O-TE-RANGI.

New Plymouth. 7/12/1920.

P.S.—Tetahi ingoa o Tahiti, ko Havaiki i mua. Na tetahi korero i tae mai i tera wiki no India mai. E ki ana tetahi pakeha tino mohio o reira ko nga Polynesians nga iwi i noho ki nga tahatika o India i mua, raua tahi ko nga Dravidians.—M.

Rarangi Ingoa o nga Maori hei whakaratonga ki nga Metara a te Piriniha.

I TE taha o ia metara o ia metara i tukuna atu ano nga mea e whai ake nei ara:—1. Te kape o te whaikorero a nga Maori i Rotorua ki te Piriniha o Weira. 2. Te kape o te whakautu a te Piriniha. 3. Te kape o te reta whakamihi a te Piriniha. He mea rehitia ra ano te tukunga i enei metara i roto i te poutapeta. No te 9 o Noema, 1920 i pohitia ai ki te hunga e whai ake nei.

Tai-Hauauru.

Hon. Te Heuheu Tukino, M.L.C., Maranui, Wellington.

Hoko Patena, Tokaanu, *via* Waimarino.

Kahui (Mrs. L. M. Grace), Wellington.

Te Kakakura, Waikanae.

Hori Te Waru, Otaki.

Matai Broughton, Levin.

Warena Hunia, Bulls.

Hohepa Hawira, Kauangaroa, Fordell.

Morehu Takarangi, Putiki, Whanganui.

Nepia Tauri, Putiki, Whanganui.

Hori Pukebika, Putiki, Whanganui.

Rima Whakarua, Waitotara.

Tupatea, Manutahi, Taranaki.

Wharepouri, Pungarebu, Taranaki.

A. S. Ormsby, c/o R. Ormsby, Esq., Te Kuiti.

Tupu Taingakawa, Morrinsville.

Hon. Dr. Maui Pomare, C.M.G., Wellington.

Te Reweti Ngatai, Tauranga.

Pine Tuakau, Taihape.

Tupito, Patea.

Tai-Rawhiti.

Mita Taupopoki, Whakarewarewa, Rotorua.

Te Kiwi Amohau, Ohinemutu, Rotorua.

Hone Atutahi, Ohinemutu, Rotorua.

Te Morehu Kirikau, Okere Falls, Rotorua.

Tieri Te Tiako, Tapuaeharuru, Rotorua.

Te Hurinui Apanui, Whakatane.

Rotu Kereru Rangi, Ruatoki North, Whakatane.

Karera Waaka, Omarumutu, Opotiki.

Kopu Erueti, Te Houpoto, *via* Opotiki.

Rev. Reweti Tuhorouta Kohere, Te Araroa.

Te Rauhuia Tawhiwhi, Kahukura, *via* Tokomaru Bay.

Materoa Ngarimu, Ruatorea, *via* Tokomaru Bay.

Rutu Tawhiorangi, Mangahanea, *via* Tokomaru Bay.

Lieut. Hatara Matehe Te Awarau, Waipiro Bay.

Henare Ruru, c/o Capt. W. T. Pitt, Gisborne.

Pita Te Hau, c/o Capt. W. T. Pitt, Gisborne.

Ruku Hinaki, c/o Lady Carroll, Gisborne.

Wiremu Henare Potae, Tokomaru Bay.

Miss Maud Te Urupu, Mohaka, *via* Wairoa, H.B.

Paetai Kaimona, c/o Capt. W. T. Pitt, Gisborne.

Rev. Hemi P. Huata, Wairoa, *via* Napier.

Te Hata Kopu, Wairoa, *via* Napier.

Taranaki Te Uamairangi, Ohiti, Fern Hill, Hawkes Bay.

Hori Tupaea, Te Hauke, Opapa, Hawkes Bay.

Tuiro Tareha, Waiohiki, Taradale, Hawkes Bay.

Henare N. Te Whaiti, Greytown North, Wairarapa.

Eruera Karaka, Manoeka, Te Puke, *via* Tauranga.

Raureti Mokonuiarangi, Matata, *via* Tauranga.
Mika Te Tawhao, Ruatoki North, *via* Whakatane.

Ngapuhi.

Murupaenga Rewiri, Te Hapuā, North Auckland.
Eru Ihaka, Te Kao, North Auckland.
Eparaima M. Kapa, Te Kao, North Auckland.
Wiki Pikahu, Taipa, Mangonui.
Herepete Rapihana, Kaitaia, North Auckland.
Aperahama Pukeroa, Herekino, North Auckland.
Wi Ropihana, Waipapakauri, North Auckland.
Heemi Tupe, Matangirau, Whangaroa, North Auckland.
Tira Haare, Matauri Bay, North Auckland.
Rawiri Te Ruru, Te Abuahu, Bay of Islands.
Hoori Puriri, Kaikobe, Bay of Islands.
Hoone Pairama, Punaakitere, Hokianga.
Ruka Paati, Taheke, Hokianga.
Rihari Mete, Kohukohu, Hokianga.
Muriwai Hepchi, Horeke, Hokianga.
Te Rima Te Ihi Tiapakeke, Whakarapa, Hokianga.
Pouaka Parore, Dargaville.
Kawhi Kena, Pouto, Kaipara.
Tatana Hemana, Tinopai, Kaipara.
Hone Eruera Riiwhi, Whirinaki, Uokianga.

Te Ikaroa.

Oliver Ackers, Tutapere, Invercargill.
Hohepa Karetai, Otakou, Dunedin.
Thomas Apes, Puketiraki, Dunedin.
Ihaia Rehu Te Paa, Temuka, Christchurch.
J. H. W. Uru, M.P., Wellington.
Hori Tipene Tauwhare, Arahura, Greymouth.
Haimona Patete, Picton.
Pera Ngapaki, Picton.
Huta Pamarika Paaka, Motueka, Nelson.

He mahi tika tenei ma ia tangata ma ia tangata e noho nei i Aotearoa me Te Waipounamou, ara te awihina ki te patu i tenei mate kino i te Kohi. I roto i nga korero a tetahi Takuta nui o te iwi Maori e mea ana ia ko tetahi rongoa arai i tenei mate ko te Tie Whuruiti (JEVE'S FLUID). Whakarongo ki tana whakahau i tenei ra, kia whiwhi ki te Tie Whuruiti i nga wa katoa. Tini—12/- a gallon; Patara—Quart, 3/9; Pint, 2/3; 9 ounces, 1/9; 4 ounces, 1/. *Kaua e inu.*